
 Γράφει ο
Κωνσταντίνος Αθαν. Μπαλωμένος
 Φυσικός

Πρόλογος

Η σκλαβωμένη Ελλάδα για τέσσερις αιώνες, με την επανάσταση από το 1821 και με αιματηρούς αγώνες μέχρι το 1928 πέτυχε την απελευθέρωση από τους Τούρκους.

Από την ίδρυση του ακόμη μικρού νεοελληνικού κράτους, με Κυβερνήτη τον Ιωάννη Καποδίστρια, το πρώτο που σκέφτηκε ήταν να τιμήσει τους αγωνιστές, με ένα Ηρώο, δηλ. ένα μνημείο το οποίο ουσιαστικά έπρεπε να περιλαμβάνει τον Ιερό Ναό του Σωτήρος.

Οι προσπάθειες που έγιναν για το σκοπό αυτό είναι το θέμα της παρούσης εργασίας¹, η οποία άντλησε πολύ σημαντικό και ενδιαφέρον υλικό από δύο θαυμάσιες εργασίες, οι οποίες αναφέρονται στη Βιβλιογραφία. Οι φωτογραφίες επεξεργάστηκαν και βελτιώθηκαν από το γράφοντα.

Όπως πάντα, το θέμα θα αποδοθεί με όσο γίνεται συνοπτικό, αλλά και περιεκτικό τρόπο.

1. Το όνειρο τιμής και το χρέος προς τους αγωνιστές του '21

Μετά τον πολύχρονο ηρωικό αγώνα 1821-28 και την ίδρυση του νεοελληνικού κράτους, με το Η΄ Ψήφισμα της Δ΄ Εθνοσυνελεύσεως στο Άργος, αποφασίστηκε (στο α΄ άρθρο του) :

"... Όταν η τοπική περιφέρεια της Ελλάδος και η καθέδρα της κυβερνήσεως κατασταθώσιν οριστικώς και οι οικονομικοί πόροι του Κράτους επιτρέψωσι, θέλει ανεγερθή κατά διαταγήν της Κυβερνήσεως εις την καθέδραν αυτής, ναός² επ' ονόματι του Σωτήρος τιμώμενος."

Η ιδέα ήταν του κυβερνήτη Ιωάννη Καποδίστρια, ο οποίος με τον τρόπο αυτό ήθελε, με ένα αντάξιο Μνημείο, να εκφραστεί η ευγνωμοσύνη του έθνους σε όσους αγωνίστηκαν για την ελευθερία της Ελλάδος. Ήταν μια ιερή υπόσχεση που δόθηκε και παρέμενε ένα όνειρο τιμής του έθνους, μέχρι να οριστικοποιηθεί η θέση της πρωτεύουσας και τα σύνορα.

Το 1929, προκηρύχθηκε διαγωνισμός³ για Ηρώο, που θα δεχόταν τα οστά των υπερασπιστών του Μεσοπολλέμου. Με προτροπή του φιλέλληνα Ευνάρδου (1775-1863), ο Λύσ. Καυταντζόγλου, που τότε σπούδαζε στη Ρώμη, συμμετείχε κι έστειλε ένα σχέδιο, που χάθηκε⁴. Ακολούθησε δεύτερο σχέδιο, ταυτόσημο σχεδόν με το πρώτο, με ελάχιστες αλλαγές στην εικονογράφηση. Όμως ο θάνατος του Ιωάννη Καποδίστρια και η αβεβαιότητα που ακολούθησε, άφησαν το θέμα ανοικτό.

2. Η πρόταση Καυταντζόγλου στα χρόνια του Όθωνα

Με διάταγμα στις 25 Ιανουαρίου 1834, η Αντιβασιλεία προκήρυξε το έργο της ανέγερσης Ναού του Σωτήρος στην Αθήνα, με τη δέσμευση σε ένα έτος να γινόταν η θεμελίωσή του. Δεν έγινε τίποτα. Είναι ιστορικά βέβαιη η αρνητική στάση της αντιβασιλείας προς τους αγωνιστές του '21 και δεν νοιάζονταν για την ίδρυση μνημείου προς τιμή τους.

Ο πολυβραβευμένος στο εξωτερικό αρχιτέκτονας Λύσανδρος Καυταντζόγλου (1811-1885), παρουσίασε το τέταρτο σχέδιο για το "Ηρώο εθνικόν εις μνήμην των υπέρ πατρίδος πεσόντων Ελλήνων και φιλελλήνων". Ήταν ένα κυκλικό μαρμαρίνο οικοδόμημα, με δύο κιονοστοιχίες και θολωτή στέγη (εικ. 1). Σε δύο ορόφους είχε πολλές γλυπτές απεικονίσεις του αγώνα και των μαχτηών του, με σταυρό στο μέσον και γύρω αγάλματα. Με γλυπτά απεικονίζονταν όλες οι εστίες του αγώνα. Υπήρχαν επιγραφές των χορηγών του Ηρώου.

Το έργο συνδύαζε αρχαιοελληνικά και ρωμαϊκά στοιχεία. Ο Βαυαρός Fr. Tiersch (Θείρισος) το χαρακτήρισε "μεγάλο αρχιτεκτονικό αριστούργημα", η δε γαλλική Ακαδημία τον ανέφερε ως εισηγητή του Κλασικισμού (της αρχαίας αρχιτεκτονικής) στο νεοελληνικό κράτος.

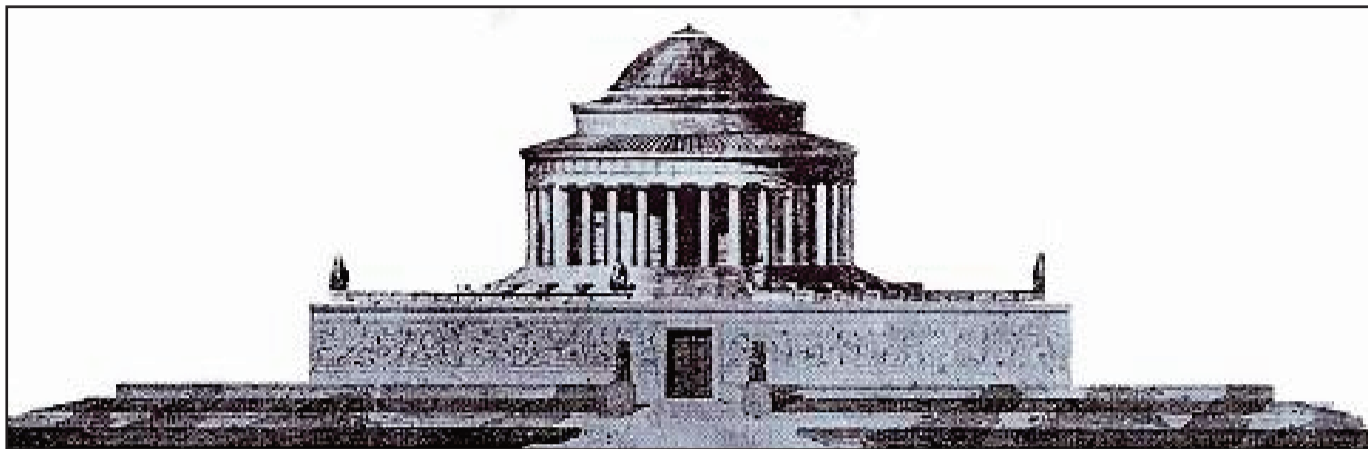
Όμως η κριτική της Αντιβασιλείας στην πρόταση του Λ. Καυταντζόγλου (με το "Πάνθεον") ήταν ότι "η Ελλάς είναι πτωχή δι' εκτέλεσιν τοιούτου Μουσουλίου".

Στις 3 Απριλίου 1838, από το βασιλιά Όθωνα εκδόθηκε άλλο Διάταγμα για ανέγερση Ναού του Σωτήρος στην Αθήνα. Το Διάταγμα ανέφερε ότι τα σχέδια είχαν ήδη εγκριθεί, αλλά δεν έγιναν γνωστά. Για τη θέση του έργου ορίστηκε η πλατεία Οθωνος (μετά πλατεία Ομονοίας).

Το 1839 όμως έγινε αλλαγή. Ορίστηκε νέα θέση για το έργο, κοντά στη Μονή Ασωμάτων. Προκηρύχθηκε έρανος, που όμως απέδωσε ελάχιστα σε καιρούς χαλεπούς οικονομικά για το μικρό και νεότευκτο κράτος, μετά από πολύχρονο αιματηρό αγώνα. Έτσι το έργο εγκαταλείφθηκε και τα χρήματα του εράνου διατέθηκαν για ανέγερση δημοτικού ναού στην Αθήνα. Αυτός ο ναός ήταν η μετά Μητρόπολη⁵, που αφιερώθηκε στην Ευαγγελίστρια.

Ιστορική αναδρομή

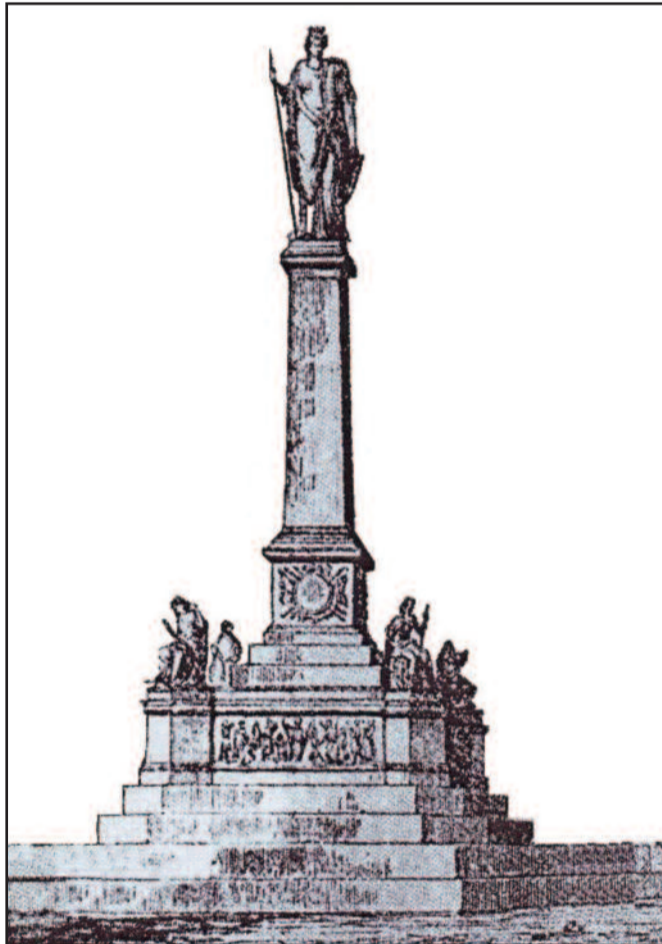
Αναζητώντας το

Το Πάνθεον, πρόσοψη (σχέδιο Λύσανδρου Καυταντζόγλου)

3. Η πρόταση Τσίπερ στην 50ετηρίδα της επανάστασης

Μετά την έξωση του Όθωνα και στις αρχές της 10ετίας του 1870, στα πλαίσια του εορτασμού της 50ετηρίδας από το Εικοσιένα, ο βασιλιάς Γεώργιος Α΄ εξέδωσε διάταγμα⁶ για την ανέγερση Μνημείου. Το σχέδιο ήταν έτοιμο από το Γερμανό αρχιτέκτονα Τσίπερ και είχε ήδη εγκριθεί από το βασιλιά! Ως θέση του μνημείου είχε επιλεγεί η πλατεία Ομονοίας. Για κάλυψη του κόστους κατασκευής, ο βασιλιάς πρότεινε στο πρωθυπουργό Θρασ. Ζαΐμη να γίνουν έρανοι.

Σχέδιο Τσίπερ (1870) για Μνημείο

Το έργο ήταν μια μαρμαρίνη ψηλή στήλη, με τη συμβολική μορφή της Ελλάδας, κατά το αρχαιοελληνικό πρότυπο, στην κορυφή της. Στη βάση είχε τέσσερις γλυπτές μορφές, που παρίσταναν τις τότε ελεύθερες περιοχές της Ελλάδας (Πελοπόννησος, Στερεά Ελλάδα, νησιά Αιγαίου και νησιά Ιονίου). Κάτω έφερε ανάγλυφες παραστάσεις στις 4 πλευρές.

Το θέμα όπως επιβλήθηκε άνωθεν και με τον τρόπο αυτό, δέχτηκε αμέσως έντονη κριτική, στα εξής σημεία :

(α) το σχέδιο του μνημείου δεν ήταν αντάξιο του ελληνικού αγώνα.

(β) δεν είχε έρθει ο χρόνος για Μνημείο, εφόσον όλη η Ελλάδα δεν ήταν ανεξάρτητη⁷ (δηλ. αυτό δεν εκπροσωπούσε όλες τις ελληνικές περιοχές).

(γ) αθετούσε την απόφαση της Δ΄ Εθνοσυνελεύσεως του 1829, που ανέφερε την ανέγερση Ι. Ναού του Σωτήρος.

(δ) ο βασιλιάς ανέθεσε το έργο χωρίς διαγωνισμό και μάλιστα σε ξένο, αγνοώντας τους Έλληνες.

(ε) ο Πρωθυπουργός έπρεπε να αρνηθεί την εντολή, που ήταν μειωτική για τους αγώνες των Ελλήνων και κολλάκεσε τις

μεγάλες δυνάμεις.

Είναι φανερό ότι το προτεινόμενο έργο ήταν κατώτερο των προσδοκιών, συγκρινόμενο με αυτό του Λύσ. Καυταντζόγλου. Η αντίθεση ήταν κυρίαρχη αντιπολιτευτική για την περίοδο εκείνη, που οι πολιτικές έριδες ήταν έντονες.

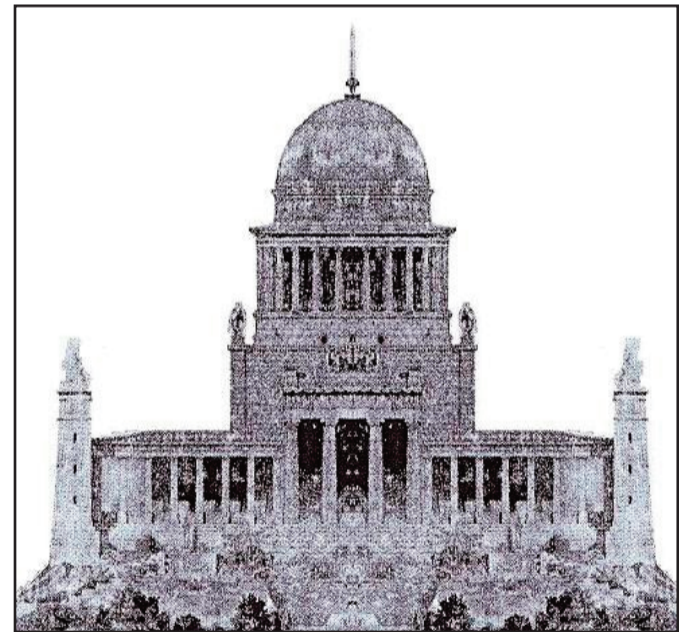
Η μόνη κριτική ειδικού ήταν του Λύσ. Καυταντζόγλου⁸ (το 1879), που είπε ότι:

"... εγένετο επιπόλαιον τι γύμνασμα παρ' αλλοδαπού τεχνίτου σχεδιασθέν, όπερ καίτι άμοιρον πάσης ιστορικής αληθείας και αρχιτεκτονικής αξίας, ενεκρίθη ..."

Τελικά το θέμα εγκαταλείφθηκε.

4. Πρόταση Βικέλα και Τσίπερ στις αρχές του 20ού αι.

Ο λόγιος-λογοτέχνης Δημήτριος Βικέλας (1835-1908), πρότεινε το 1901 (που επανήλθε το 1908) να γίνει το Ηρώο⁹ της ελληνικής ανεξαρτησίας, επάνω στο λόφο του Λυκαβηττού.

Σχέδιο Τσίπερ (1908) για Μνημείο στο Λυκαβηττό (βελτίωση εικόνας από ΚΑΜ)

Πάλι το Γερμανό αρχιτέκτονα Τσίπερ παρουσίασε πολλοπλής προτάσεις και μελέτες για Ηρώο στα έτη 1905, 1908 και 1910, έχοντας ως βάση το μνημειακό ναό του Αγίου Γεωργίου Λυκαβηττού.

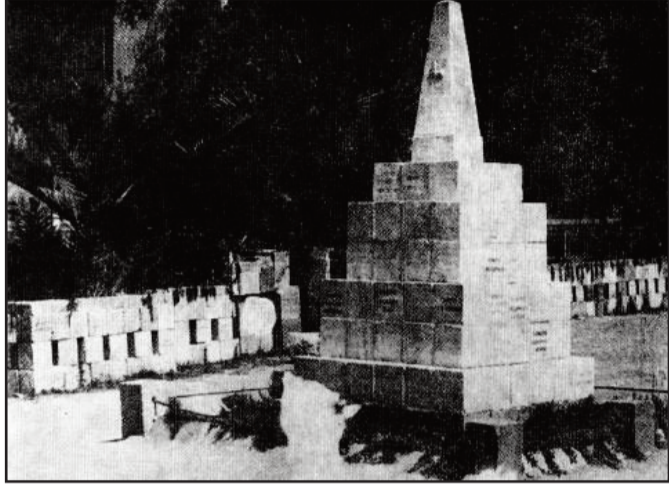
Προφανώς δεν μπορούσε να αποτελέσει τη ζητούμενη απάντηση, εφόσον ο ναός δεν ήταν του Σωτήρος, όπως έπρεπε και το μνημειακό κτίσμα ήταν υπερβολικό στην κορυφή του λόφου του Λυκαβηττού.

Δεν βρήκε ανταπόκριση.

5. Αναζήτηση Μεγάλου Μνημείου (Ηρώου) στον εορτασμό της 100ετηρίδας του '21

Οι πρώτες προσπάθειες για προετοιμασία του εορτασμού της εκατονταετηρίδας του 1921 ξεκίνησαν το 1916, με πρωτοβουλία του τότε Πρωθυπουργού και υπουργού Παιδείας, του Σπυρίδωνος Λάμπρου¹⁰ (1851-1919), που ήταν και σημαντικός ιστορικός. Μετά από 2 χρόνια όμως (το 1918) κατατέθηκε το νομοσχέδιο : "Περί συστάσεως Επιτροπής προς πανηγυρισμόν της Εκατονταετηρίδος της Εθνικής Παλιγγεγενείας". Με βα-

Πανελλήνιο Ηρώο του 1821

Πρόχειρη στήλη-περίγραμμα από κυβόλιθους. (Πεδίο Άρεως, 1930)

Το "Πάνθεον 1821", του Γεωργίου Μπανάνου (πρόπλασμα σε γύψο, 1927)

σιλικό διάταγμα, που εκδόθηκε στις 12 Απριλίου 1918, ορίστηκε η σύνθεση της Κεντρικής Επιτροπής Εκατονταετηρίδος (ΚΕΕ), με πρόεδρο το Θεμιστοκλή Σοφούλη.

Δημιουργήθηκαν 20 ειδικές επιτροπές για επιμέρους αντικείμενα, μεταξύ των οποίων ήταν και η Ειδική Επιτροπή για το Μεγάλο Μνημείο, με πρόεδρο τον Ελευθέριο Βενιζέλο, η οποία αποφάσισε να γίνει το Πανελλήνιο Ηρώο, στο λόφο του Αρδηττού.

Μετά τις εκλογές του 1920 και την κυβερνητική αλλαγή, τα μέλη της ΚΕΕ αντικαταστάθηκαν από αντιβενιζελικά άτομα και πρίγκιπες στις ανώτερες θέσεις. Στις 4 Απριλίου 1921, η Εκτελεστική Επιτροπή της ΚΕΕ όρισε το 1930 ως το έτος εορτασμού της εκατονταετηρίδος, ώστε να υπάρχει χρόνος για προετοιμασία και υλοποίηση δράσεων.

Το Δεκέμβριο 1928 έγινε ανασύσταση της ΚΕΕ, με πρόεδρο τον Αλέξανδρο Ζαΐμη, πρώην πρωθυπουργό. Συγκροτήθηκαν 15 επιτροπές, με ίδια περίπου αντικείμενα όπως του 1918.

Η πρώτη ειδική επιτροπή είχε ως αντικείμενο το "Πανελλήνιο Ηρώο". Σε 4 συνεδριάσεις τέθηκαν ως θέματα : η αναζήτηση καταλλήλου χώρου, η διαδικασία-τρόπος ανάθεσης και η μορφή του έργου. Με τη συμμετοχή διαπρεπών αρχαιολόγων, αρχιτεκτόνων κατέληξαν στην απόφαση, να ανεγερθεί στο κέντρο του Πεδίου του Άρεως. Εσωτερικά θα είχε τύπο ναού, με την Αγία Τράπεζα στα ανατολικά, οι δέξι πλευρές θα είχαν τοιχογραφίες από τον Ιερό Αγώνα. Εξωτερικά θα κοσμήτο από ανδριάντες, προτομές και γλυπτές παραστάσεις.

Στις 16 Αυγ. 1929 προκηρύχθηκε διαγωνισμός για εκπόνηση σχεδίου από Έλληνες καλλιτέχνες. Το ποσό ορίστηκε σε 10 εκατομμύρια δρχ. Με τη διαμόρφωση του περιβάλλοντα χώρου εκδόθηκε νέα προκήρυξη που όρισε το ποσό στα 50 εκατομμύρια δρχ.

Η κατασκευή θα γινόταν με κυβόλιθους (ακμής 0,25 m) που θα έστελνε κάθε δήμος ή κοινότητα¹¹ με χαραγμένο το όνομα σ' αυτόν. Οι ελληνικές παροικίες αποκλείστηκαν. Εστάλησαν 929 κυβόλιθοι και στη θεμελίωση χρησιμοποιήθηκαν οι 680. Η οικονομική αδυναμία των περισσότερων ΟΤΑ δεν επέτρεψε την κατασκευή ακόμα και του κυβόλιθου!

Η πανηγυρική θεμελίωση του Ηρώου έγινε στις 30 Μαρτίου 1930 από τον πρόεδρο της Δημοκρατίας Αλέξανδρο Ζαΐμη, με κατασκευή ενός πρόχειρου διαζώματος (φωτογραφία παρατίθεται) και το θέμα έκλεισε εκεί.

6. Η πρόταση-μελέτη του γλύπτη Γεωργίου Μπανάνου και άλλες μελέτες

Για το διαγωνισμό του 1929, υποβλήθηκαν 9 μελέτες, από τις οποίες προκρίθηκαν οι 6 και βραβεύτηκαν τρεις, με τίτλους: "Μεσολόγγι", "Μιχαήλ Ψελλός" και "Περικεφαλαία". Επιπλέον υπήρξε και η πρόταση "Πάνθεον 1821" του γλύπτη Γεωργ. Μπανάνου, εκτός διαγωνισμού, που όμως έγινε δεκτή. Δυστυχώς τα διαθέσιμα στοιχεία είναι ελλιπή.

Η μελέτη του Γεωργίου Μπανάνου (1863-1940) που ήταν έργο ζωής του (για 30 χρόνια) ήταν μεγάλη σύνθεση, η οποία στο ανώτερο επίπεδο κατέληξε σε μορφή αρχαίου ναού, όπως της Απτέρου Νίκης. Εξωτερικά είχε έφιππους ανδριάντες. Υπήρχαν πολλές ανάγλυφες παραστάσεις, συμπλέγματα και προτομές με ιστορικά πρόσωπα.

Στα έτη 1914 και 1927 απέδωσε διαφορετικές εκδοχές του έργου, συνδέοντας την αρχαία Ελλάδα, τον Κωνστ. Παλαιολόγο, με την ελληνική επανάσταση. Σε μεταγενέστερη εκδοχή, κάτω από τον αρχαίο ναό διαμόρφωσε ένα χριστιανικό ναό, με δυνατότητα χρήσης ως εκκλησίας, αλλά και ως μαουσουλίου.

Άλλες εργασίες - μελέτες ήταν : Η μελέτη¹² "Μεσολόγγι", που περιλάμβανε ένα σύνολο με αρχαίο ναό στο κέντρο, με Βιβλιοθήκη-αρχείο του αγώνα και σε στοές υπήρχαν γλυπτά και αναθήματα.

Η μελέτη "Μιχαήλ Ψελλός" ήταν μορφή κυκλικού ναού (ρωμαϊκού Πανθέου), με κενοτάφιο αγωνιστών του '21, στο κέντρο και κυκλική στοά διακοσμημένη με βυζαντινά ψηφιδωτά.

Η μελέτη "Περικεφαλαία" περιλάμβανε αρχαιοελληνικό ναό με βυζαντινό τρούλο και περιμετρικό διάδρομο ως Μουσείο με κειμήλια του αγώνα.

Η μελέτη "Αναγέννηση" περιλάμβανε ένα άηλος με θολωτό κτίσμα στο κέντρο. Επιπλέον πολλά γλυπτά θα κοσμούσαν όλο το χώρο.

7. Το "Τάμα του Έθνους" της δικτατορίας 1967-74

Το 1968 εξαγγέλθηκε από το δικτάτορα Γεώρ. Παπαδόπουλο η κατασκευή του Ναού του Σωτήρος (το "Τάμα του Έθνους"). Ο ναός θα ήταν ορατός σε όλη την Αθήνα. Η κατασκευή του θα γινόταν στα Τουρκοβούνια, στη θέση όπου μεταγενέστερα έγινε το Αττικό Άηλος. Για το σκοπό αυτό συστήθηκε Ειδικό Ταμείο για τη συγκέντρωση του αναγκαίου ποσού.

Συγκεντρώθηκαν 453,3 εκατομμύρια δρχ., από δωρεές και δάνεια. Επιχορηγήθηκε επίσης από το κρατικό προϋπολογισμό. Η θεμελίωση του έργου έγινε στις 28 Οκτωβρίου 1971 από τον Γ. Παπαδόπουλο και άρχισε η διαμόρφωση του χώρου. Προκήρυξε ελληνικό διαγωνισμό και βράβευση των τριών καλύτερων αρχιτεκτονικών μελετών, με 5, 3 και 2 εκατομμύρια δρχ. αντίστοιχα. Την περίοδο 1971-74, διαμορφώθηκε ο χώρος, έγινε δενδροφύτευση και οι οδοί προσέλασαν. Η ανέγερση του Τάματος προβλεπόταν να αρχίσει το 1974. Όμως το έργο σταμάτησε την περίοδο Ιωαννίδη και μετά το 1974, με τη μεταπολίτευση καταργήθηκε.

Ο πρόεδρος του Ειδικού Ταμείου Ανεγέρσεως Αριστείδης Σκυλίτσας κατηγορήθηκε για κατάχρηση με τα χρήματα του Ταμείου, αλλά αθωώθηκε. Η μία άποψη επιρρίπτει ευθύνες στη μεταπολιτευτική κυβέρνηση μετά το 1974, ρωτώντας για την τύχη των χρημάτων αυτών (453 εκατομμύρια δρχ.). Η άλλη άποψη επικαλείται ότι - σχεδόν - όλα τα χρήματα (τα 406 εκατ. δρχ.) δαπανήθηκαν σε μελέτες και άλλα έξοδα, πριν ακόμα κτιστεί. Στη συνέχεια η υπόθεση ξεχάστηκε. Η πλευρά αυτή το θεωρεί ως ένα από τα μεγαλύτερα σκάνδαλα της περιόδου αυτής. Δεν έχουμε οριστική απάντηση στο θέμα. Πάντως το Τάμα δεν έγινε.

Επίλογος

Από όλες τις παραπάνω προτάσεις, εκείνη που είχε τη μεγαλύτερη διαχρονική αποδοχή ήταν η πρόταση του Λύσι. Καυταντζόγλου, παρά το ότι δεν περιλάμβανε το χριστιανικό ναό του Σωτήρος. Το 1930 τέθηκε ξανά από μέλη της Επιτροπής, αλλά δεν έγινε αποδεκτή. Πιθανά υπερίσχυσε ο λόγος του μεγάλου ζωγράφου Κώστα Παρθένου (1878-1967), ο οποίος θεωρώντας το Ηρώο ως έργο τέχνης, είπε :

"... ένα Ηρώον πρέπει να έχη την έκφραση της εποχής του".

Δυστυχώς, παρά τις κατά καιρούς προσπάθειες, το Πανελλήνιο Ηρώο ή Πάνθεον δεν έγινε ποτέ. Ως αιτίες μπορούμε να αναφέρουμε :

(α) το σημαντικό οικονομικό κόστος του έργου, σε συνδυασμό με τους αλληπαλλήλους εθνοκαπελευθερωτικούς αγώνες. Η μικρασιατική καταστροφή, με το μεγάλο όγκο προσφύγων ήταν ένας ακόμη αρνητικός λόγος. Επίσης, εμποδίστηκε η λύση των ευεργετών¹³-χορηγιών, επειδή ήταν υποχρέωση¹⁴ του Έθνους για να τιμηθούν οι αγωνιστές του Εικοσιένα.

(β) Οι δεσμεύσεις των προκηρύξεων προς τους καλλιτέχνες, αλλά και ο φόβος της σύγκρισης με τα έργα των αρχαίων Ελλήνων, δεν απέδωσαν αντάξιες προτάσεις από τους καλλιτέχνες. Εξαίρεση αποτέλεσε η πρόταση Καυταντζόγλου.

(γ) Σίγουρα ήταν και παραμένει σημαντικός ανασταλτικός παράγων και το λεγόμενο "timing", δηλαδή ότι άργησε να γίνει το έργο. Ο λαός ήγει "κάθε πράγμα στον καιρό του". Το Ηρώο έπρεπε να γίνει το 1829-30, αλλά δυστυχώς αυτό δεν ήταν δυνατό. Ίσως αυτό να γινόταν στην 100ετηρίδα, δηλ. το 1921-22, αν η έκβαση του μικρασιατικού αγώνα ήταν νικηφόρα, οπότε θα είχε υλοποιηθεί και η Μεγάλη Ιδέα.

Όλες οι μεταγενέστερες κινήσεις για το ίδιο θέμα, συνάντησαν την αδιαφορία του κόσμου. Θα αναφέρουμε δύο περιπτώσεις :

Το 2012, η Ιερά Σύνοδος της Εκκλησίας της Ελλάδος, μετά από αίτημα μητροπολιτών, αποφάσισε¹⁵ να ανεγείρει μεγαλοπρεπή καθεδρικό ναό, σταθμίζοντας "τις πνευματικές ανάγκες του ορθόδοξου ελληνικού λαού" και το γεγονός ότι "όλες οι ορθόδοξες εκκλησίες κατά την παρελθούσα δεκαετία και εν μέσω δυσμενεστάτων οικονομικών και κοινωνικών προϋποθέσεων και όρων, έχουν ανεγείρει υπό τη μορφή τάματος περικαλλείς καθεδρικούς ναούς με εντυπωσιακές οικοδομικές εγκαταστάσεις". Δεν είχε συνέχεια.

Στις 13 Φεβρουαρίου 2017, 18 βουλευτές (οι 16 από τη Ν.Δ., ένας από του ΑΝΕΛ κι ένας ανεξάρτητος) με επερώτηση στη Βουλή ζητούσαν "την εκπλήρωση του τάματος του Έθνους προς τους ήρωές του για ανέγερση μεγαλοπρεπούς Ι. Ν. του Σωτήρος Χριστού, που αποτελεί ηθική και συμβατική υποχρέωση της ελληνικής πολιτείας". Ως κατάλληλες θέσεις ανέφεραν το Πεδίο του Άρεως, τα ξέφωτα του Ζαππείου ή Εθνικού Κήπου ή το Αττικό Άηλος. Δεν χρειάζεται να αναφερθεί η ... γνωστή συνέχεια.

Το 2021 είναι ο εορτασμός των 200 ετών από το Εικοσιένα. Ακόμη δεν έχει ανακοινωθεί το αναλυτικό πρόγραμμα των εκδηλώσεων. Για το Μεγάλο Ηρώο άραγε τι να ελπίζουμε;

¹ Από τις 20 Απριλίου 2020, η εργασία αυτή είναι αναρτημένη στο www.amfictyon.blogspot.gr.
² Υπάρχει αναφορά, στα άρθρα ε' και στ', και για τα μνημεία των Φιλελλήνων, που θα ήταν μέσα στο ναό.
³ Το πρόγραμμα υπεγράφη στις 18 Δεκ. 1829 από το Γραμματέα των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως Ν. Χρυσόγελου. Ήταν ο πρώτος αρχιτεκτονικός διαγωνισμός του νεοελληνικού κράτους.
⁴ Ήταν την περίοδο που έγινε η δολοφονία (9 Οκτωβρίου 1831) του Ιωάν. Καποδίστρια.
⁵ Θεμελιώθηκε τα Χριστούγεννα του 1842.
⁶ Δημοσιεύτηκε στις 25 Μαρτίου 1870.
⁷ Προφανώς υπονοούσαν τη Μεγάλη Ιδέα και αρνούσανται παραίτηση απ' αυτήν.
⁸ Από το 1844 ήταν Διευθυντής του Σχολείου των Τεχνών (μετά ΕΜΠ) μέχρι το 1862. Πέθανε το 1885.
⁹ Πρότεινε να διατεθεί για το σκοπό αυτό, ένα μέρος των χρημάτων από έρανο που είχε γίνει για την κατασκευή ανδριάντα του Θεοδ. Κολοκοτρώνη στην Αθήνα το 1904 (αντίγραφο έργου του γλύπτη Λάζ. Σώχου, στο Ναύπλιο).
¹⁰ Την περίοδο από τις 27 Σεπτεμβρίου 1916 έως τις 21 Απριλίου 1917. Ήταν βασιλόφρων.
¹¹ Το 1928 υπήρχαν 4.990 κοινότητες και 53 δήμοι στην Ελλάδα.
¹² Έγινε από τους αρχιτέκτονες Πάτροκλο Καραντινό (1903-1976) και Νικόλαο Μπτσάκη (1899-1941).
¹³ Το 1917 ήθελε ο ποτοποιός-βιομήχανος του Πειραιά Ευστάθιος Φινόπουλος να αναλάβει τα έξοδα ανέγερσης του Ηρώου. Η πρότασή του δεν έγινε δεκτή, για τον προαναφερθέντα λόγο. Ο Παύλος Νιρβάνας έγραψε ότι, η αντίδραση οφειλόταν στην πρόθεση του Φινόπουλου να γίνει το Ηρώο ένα αντίγραφο του Παρθενώνα.
¹⁴ Άποψη του κληρικού-λογίου Νεοφύτου Δούκα (1760-1845).
¹⁵ Ανακοινώθηκε στις 8 Ιουλίου 2012.

Βιβλιογραφία-Αναφορές-Ιστοσελίδες

- Γ. Λιάλιος : «Το "Τάμα του Έθνους", από τα Τουρκοβούνια στο Ζάππειο», εφ. ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, ανάρτηση 16-2-2017.
- Θεοδώρα Φ. Μαρκάτου : "Οι προτάσεις για Πανελλήνιο Ηρώο του Εικοσιένα (1830-1930)"
- Χρήστος Τριανταφύλλου : "Το έργο της Κεντρικής Επιτροπής Εκατονταετηρίδος (1928-1933)", της Εταιρείας Μελέτης Νέου Ελληνισμού "Μνήμων".
- Μάνου Χατζηδάκη : "Η αλήθεια για το Τάμα του Έθνους", 22 Φεβ. 2017, στην ιστοσελίδα <https://www.e-grammes.gr>.
- Βικιπαίδεια.